

RISTO KOSKENSILTA

Kaiken maailman filosofit, lukekaa kielentutkijoita

Vesa Heikkinen & Harri Mantila, *Kielemme kohtalo*. Gaudeamus, Helsinki 2011. 235 s.

Abstraheeraus on filosofin toimi. Mielikuvasta filosofi erottelee tunnusmerkillisen ja ajattelee sitä erikseen. Filosofi eristää ja yleistää. Kun siis viisauden ystävä suuntaa mielensä voiman kieleen, karistelee hän siitä variaatiota, höyläilee ylimääräistä, syväporaa sydäntä. Ja katso: käsillä on semioottinen struktuuri tahi loogis-formaalinen systeemi. Siinä on kieli itsessään, melkein rivona, ikiaikainen ydin paljaana.

Näin rakennettu idealisaatio onkin oikein hyvä. Se on paljon käypä ja moneen sopiva. Ei sitä voi kieltää. Silti kieli staattisena systeeminä on vain yksi nurkka todellisen kieliolon eri kulmista. Paljon

jää horationaalisen uneksinnan ulkopuolelle: miten kieli syntyy, miten se on olemassa, missä se on, mikä on kielen suhde kulttuuriin, miten ja miksi kieli muuttuu. Vaikka staattisuonteinen teoria olisi täysin kohdallinen kuva koskemastaan asiasta, vielä jää paljon selittämättä. Ja mikä tärkeintä, ulkopuolelle rajautuvaa ei voi ymmärtää vain hieman muokkaamalla idealisaatiota, joka alun perin synnytettiin poimimaan jähmeimmistä rakenteista olennainen ja jättämään muu huomiotta. Muu tarvitsee omat idealisaationsa.

Ylisummaan hulvaton abstrahointi on rouva Filosofian kauhistus-

tavin pahe. Ote herpaantuu helposti ja yhteydet konkretiaan katkeilevat, kun yksittäisistä faktoista tislattuja ajatteita kehitellään edelleen käymättä välillä maantasossa. Lennokkaat ideat kulkevat linnunteitä piittaamatta siitä, minkä kyykkien montun pohjalta löytäisi aivan selvästi.

Parasta rokotetta ajattelun liikatoimintaan on todellisuuden tuntemus – ei mikään mysteerinen yhteys maailmankaikkeuden olemukselliseen, vaan monenmoisten tosiasioiden tietämys. Ilman käsin kosketeltavaa teorioista tulee vain hyvin informoitujen intuitioiden steriilejä sumpuja. Kielestä filosofoivan toivoisi siis asiastaan jotain tietävän ja kieltä pohtivan hakevan juuri asiantuntijoilta tuntumaa asioihin.

Opastusta kielen pariin

Reitillä kielen asioiden pariin yksi hyvä lähtöruutu on Vesa Heikkisen ja Harri Mantilan kepeästi kielenohjailua käsittelevä *Kielemme kohtalo*. Teoksen aivan viime sivuilta käy kylläkin ilmi, että teos on oikeastaan hyvin naamioitu pamfletti Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen aseman turvaamisen puolesta. Se ei kuitenkaan ole vain sitä, sillä vaateen perusteet ovat tärkeät. Opus onkin myös oivallinen johdatus kielen muuttumisen, ohjailun ja sosiaalisuuden äärelle. Selväksi käyvät monet truismit, joita ei saisi unohtaa: Mikään kieli ei ole monoliitti, vaan aina toisiinsa kietoutuneiden minikielten kokonaisuus. Kielen normittamisen ja normittamisen ero ei ole selvä. Kieltä käytetään moniin eri tarkoituksiin, ja se toimii eri tavoin eri yhteyksissä. Kielet vaikuttavat toisiinsa. Millään

kielellä ole yksityistä autenttista ydintä. Ja niin edelleen.

Yksi huomio kiinnittää kielifilosofin mielenkiinnon erityisesti. Heikkinen ja Mantila kirjoittavat nimeämisestä, joka teema on ollut analyttisessä kielifilosofiassa aivan erinomaisen hyvin edustettuna. Mitään viittaamisen teoriaa kaksikko ei tietenkään tarjoa, mutta merkityksen muodostumiseen he avaavat kiinnostavan näkövinkkelin. Kielenhuollon ammattilaisina he tietävät ”morsian”-sanan merkityksen ”kelluvan” nyt, kun avioliittoinstituution merkitys on vähentynyt ja muuttunut. Enää ei ole selvää, voiko naiskumppania jo ennen naimatilaisuutta tai vielä sen jälkeenkin kutsua morsiameksi. Käytänteet ovat muuttuneet niin, että ”morsiamen” viitatuskohdetta ei enää ole olemassa samanlaisena kuin ennen, mutta koska vieläkin on jotain vanhan kaltaista, sanaa käytetään edelleen. Tällä hetkellä mitään yhtä merkitystä ”morsiamelle” ei ole sen enempää suomen yleiskielessä kuin pienemmissä dialekteissaakaan.

Idealisaatiosta toiseen

Kielen muutostilaiset ainekset eivät oikein istu staattiseen kielikäsitteeseen. Ongelma ei ole vain siinä, miten kuvata viittauksen kohteen vaihtuminen toiseksi. Suurempi pulma on, miten viitattavien olentojen itsensä muuttumisen ja rakentumisen voisi ymmärtää. Morsian ei nimittäin ole mikään itsestään ulos astuva luonnollinen luokka tai sortimentti, jonka voisi valita referentiksi muiden joukosta. ’Morsmaikkuus’ on sen sijaan asia, joka muotoutuu ”morsian”-sanan merkityksen kehkeytymisen myötä. Sanat ja niiden tarkoitteet rakentuvat yhdessä.

Rakentumiset eivät toki ole näinä postmodernismin veltoistuttamina aikoina kellekään enää uutisia. Juju onkin muualla: esimerkiksi yhä vain analyttisen filosofian piirissä suosituilla predikaattilogiikkahenkisellä tavalla ymmärtää kieli ei ole mitään tekemistä sulhojen ja morsianten kehkeytymisten kanssa. Tässä kuvassa inhimillisen toiminnan ainoa funktio on tuottaa itsenäinen kieliolio. Kun se on valmis, ihmisillä ei ole muuta kielellistä tointa kuin pullautella suustaan merkitykseltään määrättyneitä kielen fragmentteja. Ja kieli on aina valmis. Yksin se valitsee ne, jotka lankeavat ”naimapuuhaisen” predikaatin alle. Mitkään käsitteelliset tai sosiaaliset ”morsiamen” merkityksen kellumiset eivät ole mahdollisia, koska maailmaa tiiraillaan läpi abstraktin staattisen kielikäsitteeseen, josta tällaiset rakentumiset on jo lähtökohtaisesti idealisoitu pois. ”Eihän täällä miten vain voi olla!” joutuu loogis-metafyysinen tutkija huudahtamaan.

Tässä touhussa ei ole sinänsä mitään väärää, mutta olisi hyvä pitää mielessä, mitä on sivuutettu ja mihin keskitytty. Kun puhutaan kielestä vain abstraktina koodina, on äärimmäisen hankala ymmärtää käsitteiden ja kielen rakentumista ja institutionaalisuutta, esimerkiksi sitä, miten kielenhuolto on mahdollista. Tarvitaan toisenlaiset idealisaatiot merkitysten muodostumiselle – ja luultavasti jotakuinkin kaikelle muulle kielelliselle toiminnalle.

Jotta selviot pysyisivät mielessä, jotta tutkittava asia itse säilyisi tutkimuksen kohteena, jotta ilmiöiden uusia aspekteja ei yritettäisi ymmärtää vain jo kuvitellun perusteella, jotta ylimalkaan olisi joku roti, lukekaa hyvät ihmiset erityistieteitä!